

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1932

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ο', θά ἰδοῦμε πὼς σὲ ἀναρίθμητες φορές ὁ κ. Φριλίγγος προσθέτει λέξεις, ἰδίως ἐπίθετα, πρὸς ἀναπλήρωση τοῦ μέτρου, ἄλλοτε ἀπεναντίας παραλείπει φράσεις, ἄλλοτε ἀντιστρέφει τὰ ἡμισίγια, συχνὰ ἀναγκάζεται πολὺ ἐλεύθερα ν' ἀποδίδῃ τὴν ἔννοιαν γιὰ νὰ σχηματισθῇ ὁ δεκάσῦλλαβος ἀναπαιστικός στίχος. Ἔτσι ἡ μετάφρασις αὐτὴ δὲν ἔχει τὸν αὐστηρὸ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα. Δὲν τὸν ἔχει καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως, ὅτι δηλ. κριτικὴ τοῦ κειμένου δὲν γίνεται τόσον ὅσον ἔπρεπε, καὶ κατὰ τὸν τρόπον πού ἔπρεπε. Σὲ ἓνα μάλιστα τόσο ἐφθαρμένο κείμενο ὡς τοῦ Ἰώβ ἡ κριτικὴ ἐργασία εἶναι ἀπαραίτητη. Ὡς βάσις τῆς μεταφράσεως ἐπῆρε ὁ κ. Φριλ. τὸν Ο'. Στὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο δὲν ρίπτει καμμιὰ ματιὰ ἀλλὰ ἀκολουθεῖ τοὺς Ο', καὶ ὅπου αὐτοὶ τὸν ἐγκαταλείπουν, τότε καμμιὰ φορά, στὸ ἀδιέξοδο, στρέφεται καὶ πρὸς τὴν Βουλγάτα. Δὲν τοῦ ἦτο ἀρὰ γε προσιτὸ τὸ ἑβραϊκὸ κείμενο, ἔστω καὶ ἀπὸ μιὰ πιστῆς μετάφραση; Ἄν ἐστρέφετο πρὸς αὐτὸ, πολλὰ χωρία θὰ μπορούσαν μόνος του κριτικῶς νὰ τὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ ν' ἀποδώσῃ καλλίτερα τὸ νόημα τους καὶ πολλῶν μερῶν ν' ἀποφύγῃ τὴν παρερμηνεῖα. Αὐτὸ τὸ σφάλμα τὸ ἀπέφυγε μιὰ ἄλλη μετάφραση τοῦ Ἰώβ. πού ἐφάνη συγχρόνως στὴ «Θεολογία» (ἀπὸ τοῦ Δεκ. 1930) καμωμένη ἀπὸ τὸν κ. Β. Ἀντωνιάδην. Αὐτὴ γίνεται ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ, μετὰ κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν χωρίων. Ἔτσι ἔχομε στὴ γλῶσσα μας τώρα μιὰ λογοτεχνικὴ καὶ μιὰ πιστοτέρα μετάφραση.

Τὰ σχόλια τοῦ κ. Φριλίγγου δὲν εἶναι δυστυχῶς πλούσια. Πολλοὶ παρατηρήσεις θὰ μπορούσαν νὰ προστεθοῦν γιὰ καλλίτερα κατανόηση χωρὶς νὰ κινδυνεύσῃ νὰ εἰσελθῇ σὲ λεπτομερῆ ἐρευνὰ τῶν ζητημάτων.

Στὰς σελίδας πού ἀναφέρονται στὰς ἀρχαίας μεταφράσεις, ματαίως ἐζήτησα νὰ βρῶ τι ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν Ο', οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν πολὺ συντομώτερο κείμενο ἀπὸ τὸ ἑβραϊκόν. Τέλος σημειῶνῶ ὅτι δὲν μπόρεσα νὰ καταλάβω τί ἔννοει ἡ ὀνομασία «Κοπτικὴ Peshitto» γιὰτὶ ἐγὼ γνωρίζω μιὰ Peshitto, τὴν ἀρχαία Συριακὴ.

Τελειώνοντας ἔτσι, παρατηροῦμε ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Φριλίγγου δὲν φέρει τὸν αὐστηρὸ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα καὶ μένει ἀρκετὰ πίσω ἀπὸ ἓνα ἐπιστημονικὸ ὑπόμνημα στὸν Ἰώβ. Δὲν γνωρίζω ἂν τέτοιο αὐστηρὸ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα θέλησε πράγματι νὰ τοῦ δώσῃ ὁ συγγραφεὺς. Εἶναι ὁμως μιὰ ἀξιοσημείωτη προσπάθεια, πού πρέπει τόσο μάλλον νὰ τὴν ἐκτιμήσωμε, καθ' ὅσον δὲν προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπο ἀσχολούμενο εἰδικὰ μὲ τὴν Π. Δ. Σὲ κείνο ὁμως πού κατέβαλε ὁ κ. Φριλίγγος ὅλας του τὰς προσπάθειάς, νὰ παρουσιάσῃ δηλ. μιὰ λογοτεχνικὴ μετάφραση, ἀναμφιβόλως ἐπέτυχε πολλά, ἀλλὰ πρέπει συγχρόνως πάλι νὰ προσθέσωμε ὅτι ὁ «Ἰώβ» τῆς μεταφράσεως διαφέρει τοῦ πρωτοτύπου Ἰώβ.

Β. Μ. ΒΕΛΛΑΣ

Ἐφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Κώστα Βάρναλη : «Ἡ ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη».

Ἐπὶ τὸν βιβλίου πού φτάνουν μὲ μεγάλη καθυστέρηση καὶ ἄλλα πού ἔρχονται πολὺ γρηγορά. Ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» ἦρθε τὴν ὥρα πού ἔπρεπε. Μ' αὐτὸ ὁμως δὲν θέλω νὰ πῶ ὅτι εἶναι βιβλίον πού στηρίζεται στὴν ἐπικαιρότητα. Ἀπεναντίας, στὶς σελίδες του σατυρίζεται ὁ ἄνθρωπος, ὅπως διαμορφώθηκε στὶς διάφορες κοινωνίες, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σωκράτη καὶ πολὺ πιὸ πρὶν, ὡς σήμερα καὶ ὡς τὴ στιγμὴ πού θὰ κατορθώσῃ νὰ καταλάβῃ ἀλλὰ καὶ νὰ φτάσῃ στὸν προορισμὸ του. Κ' ἡ πολεμικὴ τῆς «Ἀληθινῆς ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη» δὲν ἔχει στόχο τὴν κοινωνικὴ κατάστασι μιᾶς ἐποχῆς μόνον ἢ ἐνὸς τόπου. Ἐπὶ τὸν βιβλίου, βέβαια, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ὀρισμένα γεγονότα πού τὴν κάνουν πιὸ βίαιη καὶ νοητή. Στόχος τῆς ὁμως εἶναι ὁ κόσμος ὅλος, καθὲν πού ἐδημιούργησαν οἱ δειλοὶ καὶ οἱ ἀνελεύθεροι, ἐκεῖνοι πού ἦταν πάντα ἀντίδραση σὲ ὅ,τι μπορούσαν νὰ κατορθώσῃ τὸ καθαρὸ μυαλὸ καὶ ἡ μεγάλη ψυχὴ, ὅσοι, τέλος, ἐκαλλιεύρησαν τὶς ἀδυναμίες τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὁμως ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» δὲν στηρίζεται στὴν ἐπικαιρότητα, κερδίζει ἀπὸ τὴν ψυχικὴν κατάστασι τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι τὸ βιβλίον πού κλείνει στὶς σελίδες του τὴν ἀρνησιμὴς ὀλοκλήρης ἐποχῆς. Καὶ τὸ κήρυγμά του δὲν κάνει μόνον ἐντύπωση. Δὲν ἀρέσει σὺν ὅρατος ρητορικὸς λόγος. Δὲν ἐνθουσιάζει μόνον. Ἀνακουφίζει ὅσους κουράστηκαν νὰ πνίγουν τὴν ἀηδία τους. Κ' ἡ ἀνακούφιση πού προσφέρει ἀξίζει, στὴν ἐποχὴ μας προπάντων, πού περισσότερο ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν χαρὰ πού ἐξασφαλίζει ἓνα καλοδοουμένο σονέττο ἢ τὸν ἐνθουσιασμὸ πού προκαλεῖ ἓνα καλογραμμένο βιβλίον.

Δὲν εἶναι ἡ στιγμὴ νὰ συγκρίνομε τὴν ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας μὲ τὸν παλμὸ ἄλλων ἐποχῶν. Ἄλλωστε οἱ συγκρίσεις στηρίζονται ἀπάνω σὲ ἀποτελέσματα. Καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας, τὴ μεταπολεμικὴ, δὲν ἦρθε ἡ ὥρα τοῦ ἀπολογισμοῦ. Ὅλοι προσπαθοῦν ἀκόμα. Κι' ἂν δὲν ἐλπίζουν, κάνουν ὅ,τι μπορούν γιὰ νὰ περισώσουν ὅ,τι θεωροῦν ἀξιο νὰ ζήσῃ ἔπειτ' ἀπὸ μιὰ μεγάλη δοκιμασία. Τ' ἀποτελέσματα θὰ φανοῦν ἀργότερα. Τότε θὰ ἐκτιμηθοῦν καὶ θὰ συγκριθοῦν.

Ὅπως ὅποτε, ἡ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας εἶναι μιὰ ψυχικὴ κατάστασι κοινὴ γιὰ ὅλους. Ἡ συμμετοχὴ στὰ μεγάλα προβλήματα, ὡς ἓνα σημεῖο τουλάχιστον, εἶναι γενικὴ. Καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ποτὲ ἄλλοτε στὴν Ἑλλάδα δὲν παρατηρήθηκε γενικώτερο ζῆλον ἀπὸ τὸν πνευματικὸ λήθαργο στὸν ὅποιο βυθίζει ἡ ἐξασφάλισι τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἡ διανοητικὴ τεμπελιά καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς. Αὐτὴ τὴ στιγμὴ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν μόνον μεγάλα προβλήματα. Ἐπὶ τὸν βιβλίου, βέβαια, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ὀρισμένα γεγονότα πού τὴν κάνουν πιὸ βίαιη καὶ νοητή. Στόχος τῆς ὁμως εἶναι ὁ κόσμος ὅλος, καθὲν πού ἐδημιούργησαν οἱ δειλοὶ καὶ οἱ ἀνελεύθεροι, ἐκεῖνοι πού ἦταν πάντα ἀντίδραση σὲ ὅ,τι μπορούσαν νὰ κατορθώσῃ τὸ καθαρὸ μυαλὸ καὶ ἡ μεγάλη ψυχὴ, ὅσοι, τέλος, ἐκαλλιεύρησαν τὶς ἀδυναμίες τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὁμως ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» δὲν στηρίζεται στὴν ἐπικαιρότητα, κερδίζει ἀπὸ τὴν ψυχικὴν κατάστασι τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι τὸ βιβλίον πού κλείνει στὶς σελίδες του τὴν ἀρνησιμὴς ὀλοκλήρης ἐποχῆς. Καὶ τὸ κήρυγμά του δὲν κάνει μόνον ἐντύπωση. Δὲν ἀρέσει σὺν ὅρατος ρητορικὸς λόγος. Δὲν ἐνθουσιάζει μόνον. Ἀνακουφίζει ὅσους κουράστηκαν νὰ πνίγουν τὴν ἀηδία τους. Κ' ἡ ἀνακούφιση πού προσφέρει ἀξίζει, στὴν ἐποχὴ μας προπάντων, πού περισσότερο ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν χαρὰ πού ἐξασφαλίζει ἓνα καλοδοουμένο σονέττο ἢ τὸν ἐνθουσιασμὸ πού προκαλεῖ ἓνα καλογραμμένο βιβλίον.

ἐργάζονται μὲ τὸν παλμὸ τῆς εποχῆς. Ἴσως ἢ συμμετοχὴ αὐτὴ στὴν ἀγωνία τοῦ καιροῦ μᾶς νὰ μὴν εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸ πλῆθος καὶ τὴ σπουδαιότητα τῶν προβλημάτων ποὺ κάνουν ἄλλους λαούς, περισσότερο πνευματικούς καὶ καλλιεργημένους, νὰ περνοῦν ὅχιτες μαρτυρικῆς ἀγρυπνίας. Ποτὲ ὅμως ἄλλοτε δὲν εἶχαν ἀνησυχήσει στὸν τόπο μᾶς τόσο πολλοί. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχαν βγῆι τόσο ἀπὸ τὴν ψυχικὴ τους μακαριότητα. Καὶ ποτὲ στὸν πρῶτο αὐτὸν αἰῶνα τῆς ἐλευθερίας δὲν ἦταν περισσότεροι οἱ Ἕλληνες ποὺ βάζουν σὲ κάποια ἐνέργεια τὴ σκέψη τους.

Δὲν μιλοῦν γιὰ τοὺς λίγους, γι' αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἢ θέλουν νὰ λέγονται ἐκλεκτοί. Αὐτοὶ ὑπῆρχαν πάντα, χωρὶς νὰ ἔχουν τὴ δύναμη νὰ προκαλέσουν γενικὴ τὴ συμμετοχὴ στὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ τόπου ἢ τῆς εποχῆς. Σήμερον ξύπνησαν μονομαῖς ἑκατομμύρια Ἕλληνες. Καὶ τὸ ξαφνικὸ αὐτὸ ξύπνημα εἶναι ἀπὸ τὰ τραγικώτερα. Βρέθηκαν ὅλοι σχεδὸν ἀπροετοίμαστοι, ἀκατατόπιστοι, ἀνίκανοι ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάσταση. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀγωνία δὲν προέρχεται μόνο ἀπὸ τὴν ἐλάττωση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ὀφείλεται, βέβαια, καὶ στὴ φτώχεια, ποὺ ὡστόσο εἶναι παλιὰ καὶ γνώριμη ἀρρώστεια στὸν τόπο. Μεγαλώνει ὅμως, παίρνει τρομακτικὰ διαστάσεις, γίνεται ἐφιάλης ἀπὸ τὴ χρεωκοπία τῶν ἰδανικῶν. Ἐνας πολιτισμὸς ἔφτασε στὸ τέλος του. Δὲν ξέρω ἂν τὸ τέλος αὐτό, ποὺ ἔρχεται ἔπειτα ἀπὸ ἓνα δέκατο ἕνατο αἰῶνα καὶ τὰ πνευματικὰ κατορθώματά του, δὲν ξέρω ἂν μπορῆ νὰ ὀνομαστῆ χρεωκοπία. Ὁμοσδήποτε, ὁ πολιτισμὸς μὲ τὸν ὅποιο ζήσαμε μᾶς ἀφῆνε χωρὶς ψυχικὰ ἐφόδια. Μᾶς ἐγκαταλείπει στὴν ἐρημιὰ καὶ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τ' ἀναζητήσουμε ὅλα. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει γύρω μᾶς δὲν πιστεύω νὰ εἶναι καλύτερο ἀπὸ ἐρημιὰ. Οἱ περισσότερες ιδέες ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ στηρίγματα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ ἔχουν γελοιοποιηθεῖ σὲ βαθμὸ ἀφάνταστο. Ἄλλες ὑποχωροῦν μόνες τους καὶ προσπαθοῦν νὰ λησμονηθοῦν, γιατί καταλαβαίνουν πὼς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς κρατήσουν ἀπὸ τὸν κατήφορο. Κ' ἐκεῖνες ποὺ μᾶς ἔμειναν δὲν μποροῦν νὰ μᾶς βοηθήσουν οὔτε ὅσο μιὰ σανίδα τὸ ναυαγὸ τοῦ ὠκεανοῦ.

Φυσικά, ὁ ἄνθρωπος ποὺ περνᾷ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀγωνία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι εὐχαριστημένος. Κι' ἀπάνω ἀκριβῶς στὴ μεγάλη ἀγανάκτησή του, ποὺ τοῦ φέρνει στὴ γλῶσσα τίς φοβερώτερες κατάρες ὅταν δὲν τοῦ πλημμυρίζει τὰ μάτια μὲ τὰ δάκρυα τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἀπογνώσεως, ἔρχεται ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη». Τὸ βιβλίον ἔχει, βέβαια, τὴ «θέση» του. Θέλει νὰ ζυτιναῖ τὴν ἀστική κοινωνία στὰ ἱερωτέρά της. Καὶ φτάνει μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία στὸ σκοπὸ του. Ἡ ἀντίσταση ἄλλωστε εἶναι τόσο μικρὴ! Ἀλλὰ ὁ κ. Βάρναλης δὲν εἶναι μόνο ἓνας πολεμιστὴς. Κι' ἀπάνω στὸ μεγαλύτερο θυμὸ του, ἀπάνω στὴν πιὸ ἐπικίνδυνη ὀργή του, ἐκεῖ ποὺ νομίζεις ὅτι τὸν ἔχει ἐγκαταλείψει ἡ σκέψη κι' ἡ κριτικὴ ἀντί-

ληψη, μένει λογοτέχνης δυνατὸς καὶ ἰσορροπημένος. Ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» δὲν εἶναι, βέβαια, ἀπὸ τὰ λογοτεχνήματα ποὺ τὰ δέχεται κανεὶς χωρὶς ἀντιρροήσεις. Ἡ γλῶσσα του ἔχει κάπου-κάπου μιὰ τραχύτητα ἀπαράδεκτη. Καταλαβαίνω νὰ κυνηγᾷ τὴ σκληρὴ λέξη, ὅταν θέλῃ νὰ κάνῃς τὴν πολεμικὴ σου ἐντονώτερη, αἰματηρώτερη. Κι' ὁ κ. Β. μεταχειρίζεται τὴ γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ κουρασμένος καὶ προπᾶντων ὁ ἀγανακτισμένος, ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἐνδιαφέρεται ἂν θὰ ἐνοχληθῆ τ' αὐτιά ἐνὸς ἄλλου μὲ διαφορετικὴ ψυχικὴ διάθεση, ἐκεῖνος ποὺ δὲν διαλέγει λόγια ἀλλὰ ἐκφράζεται ὅπως τὸ φέρει ὁ θυμὸς του, μὲ τίς λέξεις ποὺ προφέρει κανεὶς ὅταν εἶναι μόνος ἢ δὲν σκοτίζεται ἂν θ' ἀκουσθῆ. Ὅταν μάλιστα ἡ διάθεσή σου εἶναι νὰ μαστιγώσῃς ἀλύπητα, —καὶ ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» εἶναι ἓνα φοβερὸ μαστίγωμα τῆς σημερινῆς κοινωνίας, —δὲν μπορεῖς παρὰ νὰ χρησιμοποιήσῃς λέξεις ποὺ ματώνουν. Ὁ κ. Β. δὲν γνωρίζει τὸν οἶχτο. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου του τὸν βλέπεις ν' ἀναζητῆ τίς λέξεις καὶ τίς ἐκφράσεις ποὺ ἀνοίγουν βαθύτερες καὶ ὀδυνηρότερες πληγές. Εἶναι ἀμείλιχτος. Ποτὲ ὅμως ἄδικος. Κι' ὁ ἔλεγχός του μένει ἓνα ζωηρὸ κι' ἀξιολογιστικὸ λογοτεχνικὸ κείμενο, καὶ ὅταν ἀκόμα δὲν εἶναι ἀκαταμάχητος. Βλέπουμε δηλαδὴ καὶ στὸ βιβλίον αὐτὸ πόσο ὀργανωμένο μυαλὸ εἶναι ὁ κ. Β. ἀλλὰ καὶ πόσο ἀξίος λογοτέχνης.

Ἄν ὅμως καταλαβαίνω, προπᾶντων στὰ βιβλία πολεμικῆς ὅπως εἶναι ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη», τὴ χρησιμοποίησι τοῦ σκληροῦ λόγου, δὲν ἀνέχομαι τὴν ἀναζήτησι τοῦ χυδαίου. Κι' ὁ κ. Β. κυνηγᾷ, κυνηγᾷ μὲ πάθος τὴ λέξη καὶ τὴν ἐκφραση ποὺ μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀηδία. Θὰ πιστεύῃ, φυσικά, ὅτι δυναμώνει ἔτσι τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ θέλει νὰ δημιουργήσῃ μὲ τὸ βιβλίον του, ὅτι προκαλεῖ περισσότερὴ ἀηδία καὶ περιφρόνησι γιὰ ὅ,τι βρίσκεται στὴν ἀκτίνα τῆς πολεμικῆς του. Γελιέται ὅμως. Τὸ χυδαῖο, ἢ καλύτερα τὸ βρώμικο, προκαλεῖ τὴν ἀντίδρασι. Καὶ ἡ ἀντίδρασι αὐτὴ ἐξουδετερώνει ἓνα μέρος τῆς προετοιμασίας ποὺ εἶχε γίνῃ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Ὁ κ. Β. εἶναι ἱκανὸς νὰ κυριαρχήσῃ στὸν ἀναγνώστη του. Ἀλλὰ κανένας ἀναγνώστης δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ πιστὸς στὸ συγγραφέα του, ὅταν τὴν ὀσφρησὴ του ἀρχίσουν νὰ τὴν ἐνοχλοῦν βαρετιές καὶ ἀποπνιχτικὲς μυρουδιές.

Ἄλλ' ἄς εἶναι. Δὲν μπορεῖς νὰ σταθῆς περισσότερο σὲ παρατηρήσεις αὐτῆς τῆς σημασίας, ὅταν ἔχῃς νὰ μιλήσῃς γιὰ τὸ περιεχόμενον ἐνὸς βιβλίου ποὺ εἶναι κόσμος ὀλόκληρος ἢ καλύτερα ἢ ἀρνησι ἐνὸς ὀλόκληρου κόσμου. Ὁ κ. Β. ἀρπαξε τὴν ἀστική κοινωνία ἀπὸ τίς ιδέες της, ἀπὸ τὴν ἠθική της, ἀπὸ τὰ αἰσθήματά της, ἀπὸ τοὺς πόθους της καὶ τῆς ἔκαμε τὸν ὀδυνηρότερον ἐξευτελισμὸ. Ὁ Σωκράτης δὲν ἀπολογεῖται στοὺς Ἀθηναίους τοῦ 400 π. Χ. καὶ στοὺς σημερινούς. Εἶναι ὁ πιὸ ἀκαταμάχητος κατήγορος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀν-

θρώπου. Ἐλέγχει μὲ τὸ θάρρος τοῦ μελλοθάνατου καὶ κάνει τὴν ἐπίθεσίν του πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα καὶ μὲ τὴ βιαιότητα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ δὲν ἔχει συμφέροντα, ποῦ δὲν αἰσθάνεται τὰ δεσμά τῶν διαφόρων ἐξαρτήσεων, ποῦ δὲν συλλογίζεται καὶ δὲν φοβάται τίποτα. Ὁ κοινωνικὸς ἀνθρώπος εἶναι ὁ στόχος του. Εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀνηθικότητος ποῦ ἐγίνε κατάστασις, κάθε φορά καὶ σὲ κάθε ἐποχὴ μὲ διαφορετικὴ ἐμφάνισις, ἡ ἀφορμὴ ποῦ τὸν ἐρεθίζει, ποῦ τοῦ ἀκούζει τὴ σκέψιν καὶ κάνει χεῖροτροπὸν τὸ λόγο του.

Τὸ κήρυγμα τοῦ κ. Β. εἶναι περισσότερο ἄρνησις παρὰ θεσις. Μᾶς δείχνει, βέβαια, τὴ σωτηρία καὶ φωνάζει στὸ τέλος ὅτι οἱ Σκύθες θὰ μᾶς κάμωσιν ἀνθρώπους. Καὶ Σκύθες δὲν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ κείνους ποῦ ἐπιχειροῦν τὸ μεγάλο πείραμα στὴ Ρωσία. Ἡ «σωτηρία» ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι ἀρκετὴ. Ὅσο οἱ Σκύθες δὲν δίνουν ἱκανοποιητικὰς ἀποδείξεις ὅτι ἐκεῖ ἀπάνω λήθηξε ὄχι μόνον τὸ ἐξωτερικὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο δὲν μᾶς πείθουν ὅτι βρῆκαν τὴν ἠθικὴν ἐκείνην ποῦ θὰ συμβιβάσῃ τὸ φῶς καὶ τὸ σκοτάδι ποῦ ὑπάρχει στὴν ψυχὴ μας, δὲν μποροῦν νὰ προσφέρουν ὅ,τι χρειάζεταιται ἔπειτ' ἀπὸ τὴν ἄρνησις τῆς σημερινῆς ζωῆς καὶ κοινωνίας. Δὲν μποροῦν νὰ γίνωσιν ὁδηγοί. Ὡστόσο ἡ ἄρνησις μένει. Καὶ κανεὶς δὲν τὴν συζητεῖ. Κανεὶς δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ ἰσχυριστῇ ὅτι εἶναι ὑπερβολικὴ. Ἡ ἀγωνία ποῦ πνίγει αὐτὴ τὴ στιγμή τὴν ἀνθρωπότητα θὰ τὸν διαψεύσῃ. Ποιὰ πίστις μπορεῖ νὰ ὀρθωθῇ στὴν ἄρνησις ποῦ ὑπάρχει στὴν «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη»; Οἱ ἀνθρώποι καὶ οἱ λαοὶ μᾶς ἔδωσαν τίς καταθλιπτικώτερες ἀπογοητεύσεις. Ποῦ νὰ στηριχθῆς καὶ πῶς νὰ δικαιολογήσῃς τίς τελευταίας πεποιθήσεις ποῦ ἔμειναν μέσα σου ἀπὸ συνήθεια ἴσως; Στὴν ἐποχὴ μας δὲν ὑπάρχουν ἀξίες παραδεκτὰς ἀπ' ὅλους, στερεές, ἀτρένταχτες. Κι' αὐτὸ ποῦ τὸ καταλαβαίνουμε ὅλοι μὲ τὸν ἕνα ἢ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο, ἐρχεται τὸ βιβλίον τοῦ κ. Β. νὰ μᾶς τὸ κάμῃ πιὸ αἰσθητό. Καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» νομίζουμε ὅτι δὲν ἔφτασε μὲ καθυστέρηση οὔτε ἤρθε καλὸν γρήγορα. Ἐρχεται τὴν ὥρα ποῦ ὅλοι θέλουν νὰ ἐξηγήσωσιν τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν παγκόσμιαν ἀγωνία. Καὶ στίς σελίδες τῆς ἂν δὲν ἀνακαλύπτουν τὸ νηστικὸν ποῦ θὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο, βρίσκουν ὡστόσο τὴν ἀνακούφισιν ἐκείνην ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς αἰτίας τῆς ἀγωνίας μας καὶ προπάντων ἀπὸ τὸ βαθυστόχαστο λόγο τοῦ ἀνθρώπου ποῦ δὲν ἐκοίταξε ἐπιπόλαια τὴ ζωὴ ἀλλὰ τὴν ἔφαξε στίς πιὸ ἀπόκρυφες πτυχές τῆς. Γιὰ νὰ προχωρήσῃς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρέπει ν' ἀρνηθῆς πρῶτα τὸ φέμμα. Καὶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Β., ὅπως ἐτονίσσαμε, εἶναι ἄρνησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως διαμορφώθηκε στίς διάφορες κοινωνίας, τῆς ἠθικῆς ποῦ ἐγέννησε τὴ φοβερὴ δοκιμασία ἀπὸ τὴν ὁποία περῶσιν ὅλοι, τῆς σημερινῆς ζωῆς γενικώτερα ποῦ δὲν ἔχει ποῦ νὰ στηριχθῆ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀνθρώπο στὴν ἀ-

νεύρεσις τοῦ προορισμοῦ του. Καὶ ἡ ἄρνησις αὐτὴ εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ βήματα ποῦ ὁδηγοῦν στὴ λύτρωσιν.

Π. Χ.

Σ. Θ. Λάσκαρι: «*Χαρίλαος Τρικούπης καὶ ἡ Ἐνωσις τῆς Ἑπτανήσου*». — «*Ὁ Ἰ. Καποδίστριας ὡς Ρῶσος διπλωμάτης καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν*».

Ὁ κ. Σ. Λάσκαρις ἀνήκει εἰς οἰκογένειαν συγγραφέων. Ὁ θεῖος του, ὁ διαπρεπὴς ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀνδρεάδης, τιμᾷ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ὁ ἀδελφὸς του Μιχαὴλ Λάσκαρις, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πλουτίζει τὴν φιλολογίαν μας μὲ ἐκλεκτὰ ἱστορικὰ ἔργα. Ὁ Στ. Λάσκαρις, διπλωματικὸς ὑπάλληλος, μᾶς ἔχει μέχρι τοῦδε δώσῃ ἐκλεκτὰς μελέτας ἱστοριοδιπλωματικῶν περιεχομένων.

Τὰ δύο τελευταία ἔργα του, μελετοῦν δύο ἐνδιαφερούσας σελίδας τοῦ βίου τῶν δύο μεγαλύτερων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Χαρ. Τρικούπη. Τὸ Καποδιστριακὸν θέμα τὸν ἐλκύει πολὺ, διότι τὸ 1918, νεώτατος ἀκόμη, ἐδημοσίευσεν γαλλιστὶ ἐνδιαφέρουσαν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Καποδίστριας πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως».

Ἡ σημερινὴ του σύντομος μελέτη ἐξετάζει τὸν Καποδίστριαν ὡς Ρῶσον διπλωμάτην καὶ ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσσίας. Ἐπὶ δέκα τρία ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1809 μέχρι τοῦ 1822, ὁ Κερκυραῖος διπλωμάτης ὑπηρετῆε τὴν ρωσικὴν διπλωματίαν, καταγαγὼν ἐξαιρετικὰς ἐπιτυχίας, παρ' ὄλην τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἀντιπάλου αὐστριακῆς διπλωματίας καὶ ἰδίως τὸ προσωπικὸν μῖσος τοῦ Μέττερνιχ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὁμῶς τὴν ἐξόντωσιν του. Μὲ σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν λεπτομερειῶν, ὁ κ. Λάσκαρις κατορθώνει νὰ μᾶς δώσῃ πλήρη εἰκόνα τῆς δράσεως τοῦ Καποδιστριαίου κατὰ τὴν δύσκολον αὐτὴν περιόδον τῆς ζωῆς του.

Περὶ σπουδαιότερον ἐκτεταμένον (ἀπὸ 130 σελίδας) εἶναι ἡ μελέτη του περὶ τῆς δράσεως τοῦ Χαριλάου Τρικούπη κατὰ τὴν ἐνωσιν τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἔργον αὐτό, τὸ πρῶτον γραφέν ἀπὸ διπλωματικῆς ἀπόψεως, βασιίζεται εἰς ἀνεκδότους κυρίως πηγὰς, ληφθεῖσας ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, τὰ ὁποῖα ἠρεύνθησεν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς αὐτὸ παραμονὴν του. Πλὴν τούτων ὁ κ. Λάσκαρις ἐμελέτησεν ὅ,τι σχετικὸν ἔχει γραφῆ, καὶ ἰδίως τὰς ἀγγλικὰς ἐπισήμους καὶ ἡμιοπισήμους πηγὰς, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον μέχρι τοῦδε ἐρευνηθῆ. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐβγήκε μία μεγάλου ἐνδιαφέροντος μελέτη, διαφωτίζουσα μίαν πρόσφατον σχετικῶς ἀλλ' ἀκόμη ἀνεξερευνήτων σελίδα τῆς ἱστορίας μας. Διότι ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε γραφέντα ἔργα ἠσχολήθησαν κυρίως μὲ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑπτανήσιων διὰ τὴν ἐθνικὴν τῶν ἀποκατάστασιν, ἐλάχιστα περιέχοντα περὶ τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ἰδίως δὲ τῶν γενομένων εἰς τὸ Λονδίνον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1863-1864, διὰ τῶν ὁποίων ἐσκοπεῖτο ὅπως μεταβληθῶν